

**REFLECTIE
IN EEN SCHRIJFCURSUS**

schrijven

Gert Rijlaarsdam werkt sinds drie jaar als part-time onderzoeker bij de Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek (SCO) en als leraar aan de Scholengemeenschap Noordendijk. Met twee collega's van die school werkt hij aan een intensieve cursus betogende opstellen schrijven voor derde klassers havo en vwo. In Moer 1985/1 beschreef hij de cursus en de zelfevaluatie van leerlingen over hun leereffecten. In deze bijdrage richt hij de aandacht op één van de reflectiemomenten van de cursus.

Het schrijfproces en reflectie

Schrijven is een ingewikkeld denkproces waarin diverse denkactiviteiten verricht worden die elkaar onderbreken en afwisselen. Een schrijver moet op van alles tegelijk letten — op de inhoud, de stijl, zijn publiek, zijn handschrift, weet eigenlijk nog niet wat er in de tekst komt, wordt van zijn a propos afgebracht door nieuwe ideeën, bemerkt dat hij nog iets vergeten is in een vorige alinea: kortom, kleine chaos.

In Amerika heeft men vanaf 1970 onderzoek gedaan naar schrijfprocessen: wat gebeurt er eigenlijk allemaal in het hoofd van een leerling die voor de opgave staat een opstel te schrijven? In veel onderzoek wordt gebruik gemaakt van de techniek van het hardop-schrijven. De onderzoekers vragen hun proefpersonen dan de opdracht al hardop-pratend uit te voeren. Alles wordt opgenomen op een cassette-recor-

der; het bandje, de kladjes en het opstel worden uitgetikt en men analyseert het geheel. Vaak confronteert men processen van goede schrijvers met die van zwakke. Het blijkt een goede methode te zijn om te zien waarin goede en slechte schrijvers van elkaar verschillen. In Nederland hebben enkele doctoraalstudenten die methode toegepast (Mientjes 1984; Visser 1985). Zelf gebruikte ik deze methode om effecten van een steldidactiek op het spoor te komen (Rijlaarsdam 1986a). Voor overzichten van buitenlands onderzoek verwijs ik naar Humes (1983) en Scardamalia & Bereiter (1986). Goede en slechte schrijvers blijken onder andere te verschillen in de mate waarin ze tijdens het schrijfproces reflecteren. Een slechte schrijver is in de ban van de tekst en het onderwerp. De informatie komt zo in de tekst als die in de schrijver opkwam. Als hij niets meer weet te vertellen, leest hij het opstel nog even terug om een aanloopje te

nemen en dan, hups schiet er weer wat te binnen. De schrijver stopt als hij niets meer weet. Een goede schrijver gebruikt tijdens het schrijven zijn hersens voor nog andere activiteiten. Hij denkt niet alleen wat hij nu op zal schrijven, hij werkt meer met een doel. Zijn probleem is niet alleen 'wat moet ik nu nog meer vertellen?', maar 'wat moet ik nog bedenken om mijn doel te bereiken?'. Een tekst schrijven is dus voor beiden een verschillend probleem. Voor een slechte schrijver is het probleem 'hoe krijg ik het bij elkaar bedacht?', voor een goede 'hoe los ik het communicatieve probleem op, welke strategieën gebruik ik?'. Het verschil is ook te constateren als leerlingen een tekst moeten samenvatten. Een slechte leerling heeft geen overzicht van de tekst, en begint van voren af aan stukjes tekst weg te laten en ziet wel waar hij uitkomt. Een goede leerling tracht eerst via onderstrepen, aantekeningen, een structuurschema, een coherent begrip van de tekst op te bouwen en gaat vanuit dat begrip de tekst structureren en samenvatten. Bij het schrijven op basis van informatie idem dito (*Gericht Schrijven havo/vwo*): de ene leerling bouwt een tekst op door steeds een stukje uit een bron over te schrijven, er twee zinnen aan toe te voegen, weer een bron tekst over te schrijven, enzovoort. De andere leerling heeft uit de informatie die hij tot zijn beschikking heeft een inhoudelijk plan geabstraheerd, de opdracht geanalyseerd (Voor wie schrijf ik? Met welk doel? Wat is de voorgeschiedenis?). Het verschil tussen goede en slechte schrijvers komt neer op de mate van bewustheid van handelen. Er moet niet alleen gedaan (geschreven) maar ook (vooral?) gedacht. In de denkcomponent van het schrijven wordt bijvoorbeeld de opdracht geanalyseerd waarvoor de schrijver zich gesteld ziet: Wat wordt er van mij verwacht? Voor wie is de tekst bestemd? Wat weten mijn lezers al van het onderwerp? Zo'n analyse leidt tot een globaal plan, een idee over hoe het probleem waarvoor de schrijver zich gesteld ziet, opgelost kan worden. Dat plan betreft zowel de wijze van werken (eerst maar een kladje schrijven, eerst maar eens wat over het onderwerp lezen) als de tekst: schatting van de omvang, de toon, de onderwerpen die aan bod moeten komen, het genre (verhaal, betoog, dialoog), en dergelijke. Reflectie (denken) tijdens het uitvoeren van de

schrijftaak heeft een plannende en een controlerende functie. De schrijver analyseert de schrijfp opdracht om te controleren wat er van hem verlangd wordt, aan welke eisen hij moet voldoen; tegelijkertijd legt hij de te produceren tekst al enigszins vast (plannen). Als de leerling schrijft leest hij brokken tekst over: hij controleert of de tekst nog wel past bij zijn doel, of de informatie nog wel samenhangt, of er geen taal- en stijlfouten inzitten, of lezers hem wel zullen begrijpen. Maar door terug te lezen ontstaat er ook een interactie tussen de inhoud van de tekst en het plan in het hoofd. Het plan wordt aangevuld, gespecificeerd, misschien veranderd. Elke reflectiehandeling is een stap terug en een stap vooruit tegelijk. Tijdens de procesuitvoering kijkt de schrijver naar de ontwikkelde, maar tegelijkertijd naar de zich ontwikkelende tekst; hij kijkt op het proces terug, maar neemt ook beslissingen voor het vervolg. Het object van reflectie is dus tenminste tweemaal: de tekst en het proces.

In het vervolg van dit artikel beschrijf ik kort een cursus stelsvaardigheid om er daarna één stap uit te lichten. Het betreft een reflectieopdracht die leerlingen uitnodigt na te denken over hun werkwijze en hun tekst.

De schrijfcursus

Onze schrijfcursus bestaat uit vier blokcurriculummen. In elk blok schrijven leerlingen een betogend opstel op basis van verstrekte informatie. De eerste drie rondes zijn identiek gefaseerd; de vierde ronde is een synthese waarin alle processtappen geïntegreerd worden tot één stappenplan (Rijlaarsdam 1986b). De fasering van een ronde is:

- 1 *voorbereidende lessen*, waarin theorie over teksten en schrijven behandeld wordt, de opdracht wordt verkend, de informatie wordt bestudeerd; een klad wordt geschreven en een eerste netversie;
- 2 *commentaarlessen*, waarin leerlingen elkaars opstellen lezen en becommentariëren met formuleren en allerlei andere commentaaropdrachten vervullen, zoals het markeren van publiekgerichte zinnen, het onderstrepen van hoofdzinnen en alinea's, enzovoort.
- 3 *commentaarverwerklessen*, waarin leerlingen het commentaar dat zij van drie medeleerlingen kregen ordenen, samenvatten,

een keuze eruit maken en die keuze beargumenteren, een herschrijfplan opstellen en hun eerste netversie herschrijven.

Een leerling schrijft dus vier zeer goed voorbe-reide opstellen in het cursusjaar. Daarnaast zijn er nog enkele expliciete reflectie-opdrachten opgenomen. Wij noemen dat na-denkoefeningen. Nadat leerlingen hun eerste netversie hebben geschreven maken ze hun eerste nadenkoefeningen: 'Wat vind ik van mijn eerste versie en hoe verliep het proces dit keer?' Als leerlingen drie opstellen van mede-leerlingen hebben gelezen vervullen ze de op-dracht 'Wat heb ik geleerd van het lezen van andermans opstellen?'. Als ze daarna de opstellen becommentarieerd hebben schrijven ze over de opdracht 'Wat heb ik geleerd van het becommentariëren van andermans opstel-len?'.

Over de resultaten van de laatste twee vragen rapporteerde ik in *Moer* (1985/1). In dit artikel wil ik enkele produkten van leerlingen tonen van hun nadenkoefening 'Hoe verliep het schrijfproces dit keer, en wat vind ik van mijn opstel?' In het schema zijn de hoofdactivitei-ten die leerlingen verrichten ondergebracht in doe- en denkactiviteiten.

Uit het voorgaande mag duidelijk zijn gewor-den dat het onderscheid tussen *doe-werk* en *denk-werk* meer een didactische onderschei-ding is dan een psychologische: ook tijdens doe-werk vindt er reflectie plaats.

De functie van *denk-opdrachten* is enkele pro-cessen die ook zonder die opdrachten plaats zouden vinden te benadrukken. De verwach-ting is dat door die nadruk dergelijke activitei-ten in andere probleemoplossingsprocessen ook eerder een rol zullen gaan spelen, omdat ze nu als het ware 'ontwaakt' zijn.

Alle activiteiten zijn gericht op stap 10: de de-finitieve versie. Al wat leerlingen wijzer wor-den van andere opstellen of via andere opstel-len (stap 4 en 6) en van andere leerlingen over het eigen opstel (stap 8) speelt een rol in de voorbereiding van de definitieve versie, name-lijk bij het opstellen van het herschrijfplan. De bedoelde werkzaamheid van stap 2 is tweeër-lei. Leerlingen blijken meestal na het schrijven van hun opstel al een bepaald gevoel over het opstel te hebben; ze weten, voelen wat er nog niet goed gelukt is. Dit gevoel te verwoorden leidt ertoe dat het gevoel gespecificeerd en verhelderd wordt. We zien dan ook dat leerlin-gen gretig dat commentaar aanvaarden van andere leerlingen dat strookt met wat zij zelf over het eigen opstel vonden. De tweede functie is voor leerlingen een mogelijkheid te scheppen het eigen leren en veranderen te do-cumenteren: leerlingen gaan de aanpakken van verschillende momenten vergelijken, nemen zich dingen voor, proberen die de volgende keer uit, en evalueren die poging. Tevens be-schouwen leerlingen hun schrijfproces, hun aanpak en doen dat steeds analytischer. Het noteren van het proces is een bewustwording

---

Schema van activiteiten in een schrijfronde

Doe-werk

- 1 Schrijven: klad en eerste netversie.
- 3 Lezen van andermans opstellen; eerste reactie opschrijven (met reactieformulier).
- 5 Commentaar geven op andere opstellen (met commentaarformulier).
- 7 Samenvatten van het commentaar dat je kreeg op je opstel van drie medeleerlingen.

10 Definitieve versie schrijven.

Denk-werk

- 2 Nadenkoefening: wat vind ik van mijn opstel en hoe verliep het schrijfproces dit keer?
- 4 Nadenkoefening: wat ben ik wijzer geworden van het lezen van andere opstellen?
- 6 Nadenkoefening: wat ben ik wijzer geworden van het becommentariëren?
- 8 Beoordelen van het commentaar, welk aanvaard ik, welk niet, waarom niet?
- 9 Herschrijfplan opstellen.

achteraf, waarvan we hopen dat die reflectie 'tijdens' het uitvoeren van het proces pregnanter wordt.

Twee gevallen

Aan de hand van de opdrachten zoals twee leerlingen uit 3-atheneum die maakten, wil ik het voorgaande adstrueren. De opdrachten werden gespreid over het jaar: half oktober, eind november, eind januari, eind april. In de eerste blokcursus schreven leerlingen een opstel over de invloed van reclame op jongeren. Ze kregen het onderwerp en de informatie over het onderwerp een week van tevoren op. Een week later kregen ze twee lesuren de tijd om een klad en een eerste netversie te schrijven. In de tweede blokcursus schreven leerlingen over de relatie tussen economische crisis en buitenlandse werknemers. Weer werd het onderwerp en de uitgebreide informatie een week van tevoren opgegeven. Als voorbereidende oefeningen werd de opdracht situatie verkend (wat is het schrijfdoel, wie is het publiek, wat is de voorgeschiedenis?) en een kolom schema gemaakt. Daarin werd in één kolom het eigen standpunt genoteerd met drie argumenten, zo mogelijk ondersteund met een citaat, en in de andere kolom het standpunt van een mogelijke tegenstander, ook met drie argumenten en citaten. Vervolgens schreven leerlingen een klad van het middenstuk van hun opstel. Daarop voerden ze enige oefeningen uit: ze analyseerden de functies van alinea's en controleerden hun tekst op structuur en betrouwbaarheid. Dan pas werd een eerste netversie geschreven. In de derde blokcursus was het onderwerp de invloed van tv-geweld op jongeren (de oudercommissie had bezwaar gemaakt tegen de video in de kantine, omdat er veel kneukfilms meegebracht werden door leerlingen). Als voorbereidende oefening moesten leerlingen een klein onderzoekje doen naar het televisiekijkgedrag van jongeren en naar het voorkomen van geweldsscènes. Dit paste bij het instructiedoel 'nieuws waarde'. Er werd weer een analyse gemaakt van de opdracht situatie en een kolom schema (zie boven). In de vierde blokcursus werd een opstel geschreven over alcohol op schoolfeesten. Tot aan de eerste netversie werden de volgende stappen gezet: verkennen van de schrijfsituatie, formuleren van een standpunt (via drie verschillende technieken), inhoud be-

denken en een schrijfplan opstellen. Zo'n schrijfplan was een variatie op herschrijfplannen, die leerlingen in de blokcursussen daarvoor moesten maken. Zij schreven in zo'n herschrijfplan in de ene kolom wat zij wilden veranderen op basis van het commentaar dat zij kregen en in de kolom ernaast hoe zij van plan waren die verandering te bereiken. In de vierde blokcursus schreven leerlingen in de ene kolom wat zij met een alinea wilden (de verschillende functies van alinea's waren in de tweede blokcursus aan de orde gekomen) en in de andere kolom puntsgewijs wat er in die alinea zou komen te staan. Daarna werd een klad voor de eerste versie geschreven. Die werd door de leerling zelf gecontroleerd op doelgerichtheid, publiekgerichtheid, structuur, betrouwbaarheid, nieuws waarde en taalgebruik. Pas daarna werd de eerste netversie geschreven.

Een belangrijk doel van de cursus opzet was leerlingen te leren een tekst te gaan plannen en hen af te brengen van het in-één-keer-goed-principe. Uit de volgende twee gevallen ('cases') blijkt dat er inderdaad nagedacht wordt over schrijven, dat er gepland is, dat leerlingen zoeken naar een handige manier om een eerste versie op papier te krijgen.

Mireille

Mireille reageert in haar eerste nadenkoefening op haar werkwijze. Ze vindt dat ze te priegelig is geweest bij haar klad; achteraf lijkt haar dat niet nodig. Uit haar eerste nadenkoefening blijkt ook dat ze sterke en zwakke punten uit haar opstel al weet te schatten.

B Nadenkoefeningen

B1 Reactie op de eerste versie (zie ook afdeling: Informatie over schrijven, 1B 2 e.v.)

Zo, je opstel is af, voorlopig. Schrijf nu hieronder 10 minuten over je *schrijven*, over je proces, wat er gebeurde tijdens het schrijven en over je *tekst* (wat vind je er goed aan, waar ben je tevreden over, welke passage? en wat vind je minder goed, wat kan beter?).

Ik vond het heel goed dat je van tevoren het onderwerp van je opstel wist, zodat je er vast een beetje over kon nadenken. Ondanks dat vond ik het toch moeilijk om onderwerpen binnen reclame te vinden en hier een verhaal om te schrijven. Ik ben dan ook veel te voorzichtig en veel te lang met mijn klad bezig geweest, terwijl toen ik bezig was met mijn net-

versie bleek dat als het idee en de eerste zin er waren, de rest van de alinea uit mijn pen vloeide. Ik heb lang nagedacht om een goede stelling over reclame in te nemen, maar ik ben bang dat ik te weinig goede argumenten heb gebruikt om overtuigend te zijn. Ook niet zo goed vond ik het laatste stuk + slot wat ik door tijdnood nogal afgeraffeld heb. Ondanks alle hoofdbreken bevalt de titel me ook niet.

Wat ik wel vrij goed vond in mijn opstel waren de inleiding en de alinea over de merkcultuur die voor jongeren, volgens mij, heel herkenbaar is.

Tijdens de tweede cursus schreef Mireille een ander soort klad; een functioneel klad, een tekst waarin functionele elementen opgenomen waren in plaats van een inhoudelijk klad, een klad waarin de schrijver ontdekkend het onderwerpsdomein verkent. Het leidt ertoe dat er meer eenheid in haar tekst is: haar mening loopt er volgens haar als een rode draad doorheen.

Schrijven over buitenlanders

Ik vind buitenlanders een goed gekozen onderwerp om over te schrijven, maar wel vrij moeilijk. Goed omdat je veel informatie en feiten onder je neus krijgt, die bewijzen dat het verblijf van buitenlanders in Nederland niet schadelijk is voor de Nederlandse economie, wat je toch vaak om je heen hoort zeggen, maar waar ik het nooit mee eens ben geweest. Vorig jaar tijdens een spreekbeurt over racisme merkte ik nog goed hoe scholieren over buitenlanders dachten. Je vraagt je af hoe ze aan de verkeerde feiten komen! Van de CP misschien? Maar omdat je zoveel informatie had, was het makkelijker om een mening over het onderwerp te vormen, en wat belangrijker is, deze goed te argumenteren. Ik hoop dat mijn opstel vrij overtuigend is en informatief, want vaak blijkt: Onbekend maakt onbemind.

Wat het schrijven over buitenlanders betreft, ik besloot mijn klad minder uitgebreid te doen, omdat vorige keer bleek dat ik dat nauwelijks gebruikte. Ik maakte een alinea-indeling, zodat ik de hoofdpunten had waar ik om heen kon schrijven. Bij iedere alinea zette ik een paar zinnen die ik er in wilde hebben, en een redenering/mening waar die alinea op uit moest draaien. Bovendien zette ik er de aanduiding van citaten die over het onderwerp van de alinea gingen bij, zodat ik het nog eens na kon lezen.

Toen we opdrachten met je klad uit moesten voeren, bleek mijn klad vrij goed, sommige opdrachten had ik er al in verwerkt.

Andere opdrachten, b.v. het vormen van koppelzinnen en lijmwoorden, kon ik niet uitvoeren omdat ik geen hele zinnen in mijn klad had, dan kan ik geen

zinnen en/of woorden vormen die terugkijken en vooruitblikken. Maar ik denk tijdens het schrijven van mijn klad wel na over verbindingen, in mijn hoofd zit vaak mijn hele tekst.

Omdat ik bang was mijn opstel niet in één uur af te krijgen schreef ik donderdagavond nog een kant en klare inleiding en slot, waar ik vorige keer niet op kon komen.

Doordat mijn klad veel beter was dan de vorige keer, vind ik zelf, schreef ik mijn opstel ook veel makkelijker. Ik gebruikte de informatie en de opbouw die ik in mijn klad aangegeven had, en de zinnen kwamen er makkelijk omheen.

Wel bleek dat ik, weer net als de vorige keer, teveel onderwerpen binnen het onderwerp buitenlanders had aangesneden. Ze pasten niet allemaal op twee kantjes en ik liet ze weg als alinea's, maar vermeldde ze kort in het slot.

Dat slot had ik ook niet zo uitgebreid in mijn klad hoeven te doen, ik heb het niet gebruikt.

Al met al geloof ik dat dit opstel overtuigender is dan het vorige, mijn mening loopt er als rode draad door heen. Ik denk dat ze me ook minder kunnen beschuldigen met het van de hak op de tak springen, omdat ik minder onderwerpen behandeld heb, en omdat de samenhang en de overloop van de alinea's beter is.

Waar ik niet helemaal tevreden over ben is de inleiding, die niet zo flitsend is als de vorige keer en de alinea over huisvesting die wat rommelig, niet vloeiend genoeg is.

Uiterlijk ziet deze tekst er beter uit, maar ook inhoudelijk ben ik er tevredener mee dan met de vorige.

Het derde opstel is voor Mireille niet zo'n succes; ze heeft weer veel te veel inhoud en bedacht en weet dat haar opstel overvol geraakt is. Het leidt tot een gevoel van van de hak op de tak springen. Ze tracht tegemoet te komen aan commentaren die ze de vorige keer kreeg, waaruit haar bleek dat ze te eenzijdig was. Het leidt bij haar nu echter tot een mislukte poging een redenering van een tegenstander te ontmaskeren. Maar er is ook iets gelukt: haar opstel is publiekgerichter geworden.

Schrijven over de invloed van tv-geweld op jongeren

Toen ik hoorde wat het onderwerp was dacht ik, goh, gelukkig een makkelijker onderwerp dan bij de vorige schrijfonde. Maar toen ik er eens goed over na begon te denken viel dat tegen. Ik had last van mijn heen en weer denken (je weet wel, dat overkomt me ook steeds als ik in mijn leesjournaal schrijf). Ik ben naar de bib. geweest, heb er met mensen over gepraat en kon toen pas mijn mening vormen over de invloed van tv-geweld op jongeren. Maar om ook anderen schriftelijk van mijn mening te

overtuigen, dat viel dit keer niet mee. Ik had alweer allerlei aspecten van het onderwerp bedacht waarover ik kon schrijven, toen ik me je vorige commentaar herinnerde: teveel alinea's in het middenstuk. Dat werd dus schrappen.

Een ander commentaar waar ik opeens aan dacht was de eenzijdigheid van mijn vorige opstel. Ik ging dus tegen mijn mening indenken, dat leidde tot een knullige tegenredenering. Een onhandig excuus voor deze redenering maakte de alinea nog slechter.

Niet alleen deze alinea is slecht, toen ik op de helft was had ik het idee dat het hele opstel mislukte. Ik had wel koppelzinnen, maar het leek toch nog van de hak op de tak te springen. Bovendien heeft dit opstel heel weinig nieuws waarde.

Wat ik wel beter vind dan de vorige keer is de publiekgerichtheid. Ik heb populairder, minder zakelijk geschreven en betere voorbeelden gekozen. Dat is het enige + (plusje).

Ik heb dus niet zoveel vertrouwen in dit opstel en ik zie het commentaar dan ook met angst en beven tegemoet.

In de vierde ronde besteedde ze veel aandacht aan de voorbereidende oefeningen: ze maakte een schrijfplan. In haar leerverslag over de hele vierde cursus schrijft ze:

Ik vond het trouwens heel erg meevallen om te schrijven zonder een groot klad. De onderwerpen, argumenten en indeling waren de kapstokken waar ik mijn zinnen omheen hing. In mijn vorige rondes ging ik wel eens te voorzichtig om met mijn klad, maar nu dacht ik ook wel eens, het is nog maar een eerste versie. Ik kan het nog verbeteren. Ik denk dat het schrijven hierdoor beter ging. Ik schreef eigenlijk een beetje als in mijn leesjournaal. Wat losser en makkelijker, minder krampachtig.

Haar schrijfplan is inderdaad een schema, met behulp waarvan goed een eerste versie te schrijven is; het raamwerk is er.

Stap 5

klad

inleiding Geen plezier zonder bier. Geloof jij dat? Ik niet. Hoe vaak hoor je niet over caféruzijs door agressieve dronkenlappen of feestjes die de mist in gaan door een lollige loftang.

Het gaat hier dan wel over misbruik van alcohol maar zal het op een schoolfeest ook niet zo gaan?

Alcohol, je hebt geheelonthouders en alcoholisten. Tegenstanders en voorstanders.

Ballroom

Ja, en nu twijfel ik want het klad heb ik onvoldoende op papier gezet. Ik heb wel de inleiding al strak

staan maar verder hoop ik er met de voorbereidingen die ik wel voldoende heb gemaakt vanaf te komen.

Ik had bij het nakijken van mijn map natuurlijk heel huichelachtig een nep klad kunnen maken en dan een goed cijfer halen maar daar heb ik voor mezelf dan toch niets aan. In mijn schrijfproces had het klad een zeer kleine rol en daar in tegen voorbereidende oefening 2 en het schrijfplan een grote. Ik heb serieus gedacht toen ik die 2 oefeningen maakte. Daardoor had ik al duidelijk mijn mening met argumenten en citaten + de indeling van mijn opstel: Waar gaat de 1e alinea over, welke argumenten, citaten en voorbeelden gebruik ik hier en welke daar? Trouwens vanaf het moment dat ik het onderwerp weet denk ik erover, op de gekste momenten, zodat ik a.h.w. een klad in mijn hoofd heb. Ik bedenk dan onderwerpen en leuke zinnen. Geen klad, wel een nadenkoefening (of een biecht). Wat vind je daarvan?

Sya

Sya laat in haar eerste nadenkoefening zien, dat zij terwille van de gegeven instructie bereid was om geen heel uitgeschreven klad te maken, maar aantekeningen. Ze twijfelt er sterk aan of haar dat nu geholpen heeft. Blijkbaar schrijft zij liever een klad waarbij ze regelmatig pauzeert om ideeën te bedenken. Een ander deel van de instructie, 'probeer je opstel af te sluiten met een sterke slotzin, een uitsmijter', heeft ze uitgeprobeerd, maar ze besloot er nog niet in geslaagd te zijn een goede uitsmijter te schrijven; het is wat te geforceerd.

B Nadenkoefeningen

B1 Reactie op de eerste versie (zie ook afdeling: Informatie over schrijven, 1B 2 e.v.)

Zo, je opstel is af, voorlopig. Schrijf nu hieronder 10 minuten over je schrijven, over je proces, wat er gebeurde tijdens het schrijven en over je tekst (wat vind je er goed aan, waar ben je tevreden over, welke passage? en wat vind je minder goed, wat kan beter?).

Ik heb het grootste gedeelte van de eerste les aantekeningen zitten maken. Ik geloof dat het geen verschil (nu) maakt voor mij of ik die aantekeningen maak of niet. Ik krijg echt pas het idee hoe het in elkaar moet zitten als ik het in elkaar zet. En die aantekeningen waren er toch wel in gekomen. (Dan had ik op dat moment wel even zitten denken.) Verder ben ik er (bijna) zeker van dat het slot knullig is. Nu ik 'al die wijsheid' had gelezen, móest en zou ik er

een 'uitsmijter' aan maken. Dat had ik beter kunnen laten. Verder ben ik behoorlijk tevreden, al heb ik misschien wat te voor de hand liggende voorbeelden gebruikt. Mij benieuwt 't!

De tweede keer werkte Sya anders: ze schreef haar mening op en zocht er citaten bij. Uit haar kladwerk blijkt dat ze zich daarna lang heeft beziggehouden met op papier te krijgen hoe buitenlandse arbeiders in ons land zijn geraakt. Ze wilde dat gebruiken omdat ze vond dat men iets over de voorgeschiedenis moet weten. Dat gedeelte neemt ze op in haar klad, dat ze helemaal uitschrijft, zonder slot echter. Ze vult haar klad aan, in plaats van het klad te controleren: ze voorzigtig dat ze er veel te veel in zou gaan knoeien.

Hoe heb ik geschreven en wat denk ik nu over m'n opstel?

Ik heb deze keer heel anders gewerkt dan de vorige keer. Toen ik het klad moest schrijven kreeg ik de indruk dat ik een stukje moest schrijven. Wat ik toen eigenlijk gedaan heb is m'n mening opschrijven met wat citaten en argumenten eromheen. Ik wist zelf nog niet hoe sommige delen van m'n mening bij elkaar konden horen. Toen ben ik er erg veel tussen en bij gaan schrijven. Het klad werd maar een klein stukje van het hele opstel. Ik twijfel of ik het opstel in het begin niet te langdradig gemaakt heb. Zou men tegen de tijd dat het erop aankomt nog wel goed lezen? Ik vond het slot alweer een probleem. Een verschil met vorige keer is dat ik het hele opstel (behalve het slot) al op papier had staan. Dat kwam doordat ik dingen in het klad had moeten veranderen maar in feite iets anders had gedaan. (Niet het goede veranderd.) Als ik eenmaal met het klad begonnen was kon ik me onmogelijk op de opdracht concentreren. Ik zag dan opeens zoveel tegelijk dat ik ook alles tegelijk wou gaan veranderen.

Uit haar derde nadenkoefening blijkt dat ze minder doelgericht heeft geschreven: ze heeft wel ideeën bedacht, maar geen doel van de tekst waarmee ze zou kunnen selecteren. Ze beseft dat dit tot gevolg heeft voor haar opstel dat ze te weinig inhoud vertelt en dat haar lezers de tekst niet gemakkelijk zullen kunnen volgen omdat ze teveel tegelijk vertelt. Dit opstel zal, wat Flower noemt 'writer based' zijn: de tekst is meer een ontdekkingsstocht voor de schrijver dan een voor de lezer herordende informatiestroom. Sya probeert via het nogmaals meedelen van haar mening in het eind van het opstel toch nog de lezer te bereiken.

Wat vind ik nu van het opstel dat ik geschreven heb?

Ik heb deze keer veel minder werk van de voorbereiding gemaakt. Ik heb meer invallen opgeschreven van wat er in zou kunnen en heb eigenlijk geen goede indeling gemaakt. Ik wist wel wat ik wilde maar ik had er te weinig 'vulling' voor gezocht (argumenten, overgangen, manier van brengen, enz.). Daardoor is het begin volgens mij nog wel goed maar krijgt het tegen het einde te weinig inhoud. Ik denk dat de lezers daar in de war zullen raken door zoveel verschillende benaderingen die toch hetzelfde zeggen. Misschien gaan ze wel denken dat ik zelf niet weet wat ik wil. Ik heb wel geprobeerd om m'n mening op het eind duidelijk op te schrijven, misschien zal dat wat helpen. Verder is het opstel wel zo geschreven dat het aansluit bij de situatie en van daar uit wat over het onderwerp zegt. Ook de afsluiting keert naar dat punt terug. Het onderwerp sprak me weinig aan, misschien is het daarom dat ik het opstel niet zo denderend heb geschreven. De titel vind ik trouwens wel leuk (beetje dubbelzinnig).

Ook bij het vierde opstel worstelt ze enigszins met tegenstrijdige gedachten in haar opstel. Onder haar nadenkoefening staan haar aantekeningen die zij opschreef nadat ze opstellen van drie medeleerlingen las en bespraken.

Wat ik zelf van m'n opstel vind

Ik geloof dat het vrij moeilijk is om hier een mening over te vormen. Op een gegeven moment bedenk je argumenten waarmee je eigenlijk jezelf tegensprekt. Ik vind de titel leuk maar misschien wordt na de inleiding de opzet wat moeilijk te volgen. Misschien zou ik die daar al bij voorbaat moeten verduidelijken. Ik heb geprobeerd zelf de bezwaren (eigen woorden) duidelijk te maken. Maar ik betrap mezelf erop dat ik manieren van zeggen uit de informatie gebruik. Dat kan ik beter niet doen omdat het dan lijkt alsof het is overgeschreven. Mijn belevenis in Zwitserland vond ik erg typisch maar laat iets zien wat iedereen al weet nl. dat je door alcohol minder helder wordt. Daar zijn geen argumenten voor nodig dus kan ik het gewoon opschrijven. Dan kan ik de feiten die ik er tussen heb gewurmd maar die er eigenlijk niet meer bij pasten een betere plaats geven. Over het slot ben ik tevreden. (Vreemd, ideeën genoeg deze keer.)

Aantekeningen

- zet niet teveel argumenten in het 2e deel die nauwelijks verband met elkaar hebben, zorg voor een goed verband in de hele tekst
- probeer niet al de argumenten en dingen die je

zou kunnen opschrijven voor je mening in één opstel te proppen

- *doe niet té gewoon wat overal verkondigd wordt. Denk er zelf goed over na*
- *zet geen dingen als: 'En nu een citaat.' De citaten moeten een ondersteuning van het opstel zijn, niet andersom*
- *gewoon een rijtje argumenten doet het soms best goed.*

Besluit

In het voorgaande heb ik het belang geschetst van het ontwikkelen van een reflectievaardigheid bij het uitvoeren van schrijftaken. Het is niet vreemd dat Griffioen eerst als godfather van het begrip autonomie en nu als prediker van reflectie optreedt. Reflectie voor, tijdens en na het uitvoeren van handelingsprocessen stelt de handelende persoon in staat het proces te beschouwen. Daardoor is het mogelijk voor de procesuitvoerder keuzes te gaan maken. Hij is geen slaaf van het proces, maar doet pogingen het proces te beheersen en zo meer greep op het proces en het resultaat ervan te krijgen. Vooral bij het schrijven zou een betere beheersing van het schrijfproces tot effectievere en efficiëntere handelingen en planningen kunnen leiden: schrijven kost altijd weer meer tijd dan men van tevoren schat.

Ik wil nog een opmerking maken over het belang van dit soort reflectie-opdrachten voor de docent. Leerlingen bij ons op school houden alle opdrachten over schrijven bijeen in een multomap. In één cursusjaar puilt die volstrekt uit: zoveel wordt er geschreven. Het nakijken van zo'n map na een blokcursus is een genoeg, ook al is een stapel van 31 mappen een hele berg. Je leert je leerlingen en hun aanpakken heel goed kennen. Het maakt het onderwijs transparanter: je ziet welk onderwijsleerproces leerlingen doormaken, in plaats dat je alleen de produktkant van je onderwijs ziet. Bedoelde en onbedoelde effecten van het onderwijs krijg je zo gepresenteerd. Het is dus tevens een vorm van onderwijsevaluatie. De waarnemingen zijn persoonlijk en gedetailleerd en rijk: een prachtig reservoir om het onderwijs bij te stellen.

Literatuur

- Humes, A. 'Research on the composing process' in: *Review of Educational Research* 1983, vol. 53, nr 2, p. 201-216
- Mientjes, R. *Schrijven zoals Flowers het wil. Een onderzoek naar de effectiviteit van Problem Solving Strategies for Writing* van Linda Flower Leiden 1984 [Doctoraal scriptie Vakgroep Nederlands RUL]
- Rijlaarsdam, G. *Effecten van leerlingenrespons op aspecten van stelvaardigheid* Amsterdam 1986a (te verschijnen) [Dissertatie UvA, SCO, Amsterdam]
- Rijlaarsdam, G. *Schrijfboek. Een cursus doel- en publiekgericht schrijven op basis van informatie* Groningen, Wolters-Noordhoff, 1986b
- Scardamalia, M. & C. Bereiter 'Research on written composition' in: Merlin, C. Wittrock (ed.) *Third Handbook of Research on Teaching* New York, Macmillan, 1986
- Visser, D.H. *Onderzoek naar het schrijfproces bij Gericht Schrijven en verslag van vier hardop-denken experimenten* Utrecht 1985 [Doctoraal scriptie De Vooy, RUU]